

**Grażyna Krzyminiewska\***

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

## PREKARIAT NOWYM INTERESARIUSZEM EKONOMII SPOŁECZNEJ

### Streszczenie

W artykule podjęto kwestie związane z ekonomią społeczną, wskazując, że jej rozwój może stać się przeciwwagą wobec współczesnego rynku pracy, na którym występuje zjawisko prekaryzacji. W części pierwszej dokonano charakterystyki pojęcia prekariatu, wskazano na jego cechy oraz niekorzyści wynikające z prekaryzacji dla jednostki, zbiorowości i społeczeństwa jako całości. W części drugiej wskazano na ekonomię społeczną jako tę sferę działalności gospodarczej, której rozwój jest szansą na łagodzenie skutków neoliberalnych instrumentów stosowanych na rynku pracy.

**Słowa kluczowe:** ekonomia społeczna, prekariat

### Wprowadzenie

Ekonomia społeczna rozwija się z sukcesem także w polskich warunkach społeczno-gospodarczych, zdobywając uznanie nawet wśród dotychczasowych oponentów, którzy coraz częściej są skłonni przyznać, że ekonomia społeczna zarówno „starego”, jak i „nowego” typu może stać się komplementarna wobec głównego nurtu gospodarki rynkowej. Może być nie tylko narzędziem rozwiązywania konkretnych problemów społecznych, lecz także ważnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego, w którym zostanie wypracowany pewien model przedsiębiorczości społecznej. Kwestia ta nabiera szczególnego znacze-

---

\* E-mail: [grazyna.krzyminiewska@ue.poznan.pl](mailto:grazyna.krzyminiewska@ue.poznan.pl)

nia w obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej, w której przekształcenia rynku pracy generują znaczne problemy pracownicze.

Poniższy artykuł jest głosem w dyskusji nad położeniem coraz szerszej zbiorowości pracowników funkcjonujących w różnych formach „elastycznego rynku pracy”. Posłużono się tu pojęciem prekariatu jako najbardziej adekwatnego do opisu licznej, a jednocześnie bardzo zróżnicowanej zbiorowości doświadczającej skutków słabnącej ochrony pracowniczej. Stawia się tezę, że rozwój ekonomii społecznej to ten obszar aktywności społecznej i ekonomicznej, która przynajmniej częściowo otworzy możliwości stabilniejszego zatrudnienia i osłabi wiele negatywnych konsekwencji generowanych przez obecny rynek pracy.

W artykule posłużono się analizą opisową i procedurą wyjaśniania przyczynowego.

## 1. Istota funkcjonowania prekariatu

Od kilku lat – m.in. za sprawą publikacji Guy Standinga<sup>1</sup> – toczą się dyskusje nad szczególnym faktem, jakim jest pojawienie się w przestrzeni społecznej licznej zbiorowości pracowników pozostających poza systemem uznanych przez dziesięciolecia praw pracowniczych i związanych z nimi zabezpieczeń społecznych. Uprawomocnienie pojęcia prekariatu w teorii i krytyce społecznej wynika z obserwacji pojawiania się znaczącej linii podziału społecznego mogącej przyczynić się do generowania ubóstwa zagrażającego stabilności społecznej. Proces powstania i stałego zwiększania się zbiorowości prekariuszy<sup>2</sup> jest efektem jednoznacznego wdrażania neoliberalnego modelu wolnego rynku do wszystkich wymiarów życia społecznego i gospodarczego, w którym nadrzędnym celem staje się ustanowienie reguł nakierowanych na maksymalizację konkurencyjności. Koncentruje się tu uwagę na konieczność obniżania kosztów pracy w celu powstrzymania przedsiębiorców przed przenoszeniem produkcji i inwestycji do miejsc bardziej pod tym względem opłacalnych, co w założeniu miało przeciwdziałać spowolnieniu wzrostu gospodarczego. Częścią tej koncepcji jest sposób myślenia o rynku pracy, na którym naczelną ideą staje się zwiększenie jego elastyczności oraz redukcja zabezpieczeń społecznych postrzeganych jako obciążenie dla pracodawców. Efektem podejmowanych działań stał się dualny rynek

<sup>1</sup> G. Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London 2011, wydanie polskie: G. Standing, *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2014; G. Standing, *A Precariat Charter: from denizens to citizens*, Bloomsbury Academic, London–New York 2014.

<sup>2</sup> Pojęcie *prekariatu* powstało z połączenia słowa (ang.) *precarious* – niepewny i *proletariat* – biedna klasa pracująca.

pracy, na którym coraz szersze zbiorowości pracowników są pozbawione osłony socjalnej, takiej, jaką mają pracujący na standardowych umowach, a także zwiększanie zysków silniejszych podmiotów gospodarczych bez przyjmowania przez nie zobowiązań wobec pracowników<sup>3</sup>.

Prekariat funkcjonuje na rynku pracy w warunkach niepewnej, z reguły nisko płatnej (ale nie zawsze) i nieobjętej systemem świadczeń socjalnych pracy. W literaturze przedmiotu definicje prekariatu oznaczają: „brak pewności, stałości i stabilności, chroniczną niemożliwość przewidzenia przyszłości i nieustanny lęk, że przyniesie ona tylko pogorszenie sytuacji. Jest to kondycja kruchej i niepewnej egzystencji, na jaką skazana jest spora część światowej populacji, również w krajach kapitalistycznego rdzenia. Dotyczy ona ludzi czasowo bezrobotnych, utrzymujących się z dorywczych prac, zatrudnianych na krótkoterminowe umowy, migrujących w poszukiwaniu zarobku, pracujących na częściowe etaty lub zmuszanych do podpisywania wypowiedzenia *in blanco* wraz z umową o pracę (praktyka dość częsta w wielkich korporacjach). Oznacza pełne niepewności i trudne do zaplanowania życie, w którym kilkakrotnie trzeba zmieniać nie tylko miejsce pracy, ale również zawód, a nawet najlepsze stanowisko stracić można z dnia na dzień”<sup>4</sup>.

Nie jest celem poniższego tekstu rozwijanie teorii prekariatu ani czynienie szczegółowych wyjaśnień, ale warto odnieść się tutaj do wielorakich konsekwencji, jakie wywołuje to zjawisko. W zamieszczonej tabeli 1 skoncentrowano uwagę na najważniejszych z nich.

Jak widać, liczba niekorzyści dla funkcjonowania społeczeństw zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym, społecznym i ekonomicznym, a związana ze zbiorowością prekariuszy – jest znacząco długa i potencjalnie niebezpieczna.

<sup>3</sup> M. Knapieńska, *Prekariat jako zjawisko występujące na współczesnym rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2014, vol. 2, nr 7(268), s. 98–99.

<sup>4</sup> J. Sowa, *Prekariat — proletariat epoki globalizacji*, w: *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, Łódź 2010, s. 106–107, <http://ha.art.pl/prezentacje/39-edufactory/1655-jan-sowa--co-to-jest-prekariat.html> [dostęp 8.04.2015].

Tabela 1. Konsekwencje prekaryzacji

Społeczne konsekwencje prekaryzacji	
Zwiększenie niepewności społecznej i brak stabilizacji	ostrożność w zakładaniu rodziny i podejmowaniu decyzji prokreacyjnych wzrost poziomu stresu społecznego – ryzyko chorób, uzależnień, samobójstw brak spójnej ścieżki kariery życiowej i zawodowej
Utrata kapitału społecznego i ludzkiego	tendencje migracyjne słabość instytucji obywatelskich wzrost konformizmu społecznego, zagrożenie populizmem i ksenofobią
Wzrost konfliktów społecznych	konflikt pokoleń konflikt klas społecznych
Ekonomiczne konsekwencje prekaryzacji	
Efektywność pracy	krótkookresowa perspektywa działania zmniejsza efektywność niska lojalność wobec pracodawcy
Wzrost deficytu budżetowego	zmniejszenie wpłat – ZUS, NFZ wzrost obciążeń wynikających z polityki społecznej
Nierówności społeczne	ubóstwo – zwiększanie transferów socjalnych obniżanie potencjału rozwojowego niemożność uczestnictwa w rynku finansowym (brak zdolności kredytowej)
Psychologiczne konsekwencje prekaryzacji	
Lęk egzystencjalny	niemożliwość przewidzenia przyszłości, trudności w planowaniu ścieżki życiowej utrata poczucia bezpieczeństwa życiowego, doświadczanie braku społecznego wsparcia
Destrukcja wspólnotowości	tymczasowość pracy, zamieszkania problemy w relacjach interpersonalnych – rodzinnych, towarzyskich, sąsiedzkich
Skutki emocjonalne	poczucie bezradności i osamotnienia

Źródło: opracowanie własne za: G. Standing, *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2014; J. Urbański, *Prekariat i nowa walka klas*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa, 2014; J. Sowa, *Prekariat — proletariat epoki globalizacji*, w: *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, Łódź 2010, s. 106–107, <http://ha.art.pl/prezentacje/39-edufactory/1655-jan-sowa--co-to-jest-prekariat.html> [dostęp 8.04.2015].

## 2. Ekonomia społeczna jako szansa dla zmiany warunków funkcjonowania prekariuszy

Mając powyższe na uwadze, można postawić tezę, że neoliberalny porządek społeczny niesie poważne konsekwencje społeczno-kulturowo-ekonomiczne, prowadzi do niebezpiecznego urzeczowienia jednostek, nie daje poczucia stabilizacji, odrzuca doświadczenie i wyuczone umiejętności na rzecz zdolności do uczenia się i nieustającej adaptacji do nowych warunków. Warto tu przywołać Senetta<sup>5</sup>, który twierdzi jednoznacznie, że nowy porządek ekonomiczny to konsekwencje dla pracy w nowym kapitalizmie, która nie przynosi pracownikom, jak można by sądzić, większej wolności i nie służy ich dobru. Nowe reguły postępowania prowadzą do zachwiania stabilizacji i zwiększają ryzyko funkcjonowania na rynku pracy ponad akceptowalne możliwości psychologiczne jednostki. Wprowadzanie nowych metod zarządzania związanych z reengineeringiem, restrukturyzacją, elastycznym czasem pracy, ograniczaniem długotrwałych zobowiązań (wszelkich instytucji, w tym państwa) nie sprzyja podmiotowemu funkcjonowaniu w sferze pracy. Praca staje się obszarem, na którym jednoznacznie odbija się wadliwy system stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych oparty, wbrew głoszonej ideologii merytokratycznej czy wprost egalitarnej, na podtrzymywaniu nierówności społecznych<sup>6</sup>.

Powstaje pytanie, czy w obecnie istniejących warunkach ekonomicznych, a zwłaszcza czynionych wyborów politycznych, istnieją możliwości przynajmniej ograniczenia negatywnych konsekwencji, jakich doświadczają prekariusze. Uzasadnione wydaje się poszukiwanie alternatywy dla obecnej sytuacji na rynku pracy, na którym komplementarną sferą aktywności społeczno-zawodowej może stać się ekonomia społeczna.

Ekonomia społeczna to szeroki obszar działań daleko wykraczający poza sferę gospodarki, obejmująca działania także o charakterze charytatywnym czy kulturalnym. Spór o jej znaczenie toczy się nieustannie, pomimo że zatrudnienie w obszarze ekonomii społecznej systematycznie wzrasta, podobnie jak jej udział w PKB.

Zgodnie z wypracowaną polską definicją obszaru ekonomii społecznej, a przyjętą w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej, w jej ramach działają podmioty należące do czterech głównych grup. Jak stanowi przyjęty dokument, są to:

<sup>5</sup> R. Senett, *Koroźja charakteru. Osobiste konsekwencje pracy w nowym kapitalizmie*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2006.

<sup>6</sup> G. Krzyminiewska, *Praca w świetle koncepcji kultury ekonomicznej*, „Humanizacja Pracy” 2015, nr 1, s. 45–58.

- przedsiębiorstwa społeczne, będące fundamentem ekonomii społecznej;
- podmioty reintegracyjne służące reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj. Zakłady Aktywności Zawodowej, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej; formy te nie będą w żadnym przypadku przedsiębiorstwami społecznymi, ale mogą przygotowywać do prowadzenia lub pracy w przedsiębiorstwie społecznym lub być prowadzone jako usługa na rzecz społeczności lokalnej przez przedsiębiorstwa społeczne;
- podmioty działające w sferze pożytku publicznego, które prowadzą działalność ekonomiczną i zatrudniają pracowników, choć ich aktywność nie jest oparta na ryzyku ekonomicznym. Są to organizacje pozarządowe prowadzące działalność odpłatną i nieodpłatną pożytku publicznego; podmioty te mogą stać się przedsiębiorstwami społecznymi, o ile podejmą działalność gospodarczą w pewnym zakresie, podejmując również zobowiązania statutowe odnośnie do dystrybucji zysku;
- podmioty sfery gospodarczej, które tworzone były jednak w związku z realizacją celu społecznego bądź dla których leżący we wspólnym interesie cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej. Są to podmioty, które nie posiadają wszystkich cech przedsiębiorstwa społecznego (organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają realizację celów statutowych, Zakłady Aktywności Zawodowej, spółdzielnie, których celem jest zatrudnienie, pozostałe spółdzielnie o charakterze konsumenckim i wzajemnościowym)<sup>7</sup>.

Jak widać, prawno-organizacyjne ramy ekonomii społecznej tworzą szerokie spektrum dla działań, w którym społeczny wymiar gospodarowania może obejmować znacznie większą zbiorowość. Uzasadnione jest stwierdzenie, że interesariuszami społecznego wymiaru gospodarki mogą się stać członkowie zbiorowości prekariuszy. Oznacza to jednak konieczność pewnej rewizji świadomości społecznej związanej z przekonaniem o kierowaniu „oferty” ekonomii społecznej do środowiska wykluczonych, rozumianych wyłącznie jako zbiorowość pozbawiona kwalifikacji, słabo wykształcona, którą otwarty rynek pracy nie jest zainteresowany. Pojęcie wykluczenia społecznego w kontekście precaryzacji jest zdecydowanie szersze, ponieważ obejmuje osoby nie tylko o niskich kwalifikacjach (lub ich braku), pochodzących z grup defaworyzowanych (mniejszości etnicznych, niepełnosprawnych itp.), lecz także osoby z wykształceniem wyższym, o znacznych kwalifikacjach i potencjale innowacyjnym. Do nich należą także osoby o wysokiej randze społecznej i wykonujące istotne społecznie zawody, jak artyści i ludzie kultury, a także – o czym coraz częściej się mówi –

<sup>7</sup> Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, <http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/art,5533,6862,rzad-przyjal-krajowy-program-rozwoju-ekonomii-spolecznej.html> [dostęp 10.04.2015].

mogą to być również ludzie nauki. Współczesny prekariat tworzą także ludzie bardzo młodzi, którzy mają bardzo utrudnione wejście na rynek pracy i których niezależnie od wykształcenia i kwalifikacji dotyka uelastyczniony, niepewny rynek pracy. To właśnie ta grupa wiekowa ponosi wysokie koszty prekaryzacji, nie mogąc zaplanować ścieżki kariery życiowej i zawodowej, jest zbiorowością skłoną do podejmowania decyzji migracyjnych.

Ekonomia społeczna może się stać dla tych „nowych interesariuszy” atrakcyjnym obszarem działań, umożliwiającym znalezienie miejsca dla własnych kompetencji, dającym szansę na realizowanie społecznie użytecznych funkcji, które na skomercjalizowanym rynku nie są doceniane. Najważniejszym efektem rozwoju ekonomii społecznej wydaje się więc nie tylko redefinicja sposobu gospodarowania zmierzająca do realizowania celów społecznych metodami ekonomicznymi, dzięki czemu beneficjentami procesu stają się wszyscy uczestnicy tego procesu, lecz także zmiana sytuacji na rynku pracy<sup>8</sup>. Chodzi o to, że ten segment rynku pracy daje szansę na humanizację pracy, co niesie ze sobą wiele zalet mogących dowartościować coraz mocniej sprekaryzowany rynek pracy.

Poprzez analogię do konsekwencji prekaryzacji zawartych w tabeli 1 można wskazać na korzyści wynikające dla pracowników (i szerzej – społeczności) z funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej. Chodzi tu przede wszystkim o kontekst społeczno-psychologiczny i bezpośrednie korzyści związane z rozwojem kapitału społecznego i ludzkiego oraz renesansem wspólnotowości. Nie można bowiem lekceważyć wartości upodmiotowienia pracownika, dzięki czemu wzrasta jego motywacja i wydajność. Z punktu widzenia korzyści ekonomicznych ogromną rolę odgrywa tu sam fakt przedsiębiorczości oraz innowacyjności. Efekty działań ekonomii społecznej nie są w prawdzie tak spektakularne, jak efekty działań czysto komercyjnych, ale z punktu widzenia długoterminowych celów społecznych są bardzo znaczące. Korzyści te zostały wskazane w tabeli 2.

---

<sup>8</sup> Trzeba jednak mieć świadomość, że podmioty ekonomii społecznej nie zawsze mają stabilny charakter, są uzależnione od grantów i dotacji, podlegając efektowi tzw. grantozny, czyli zjawiska, w którym dotacje są przyznawane wielokrotnie nie z powodu rzeczywistych potrzeb społeczności, a dlatego że dana firma czy organizacja potrafi profesjonalnie wypełnić wniosek i pozyskać pieniądze, a ważne społecznie cele są realizowane tylko przez pewien okres i zamykane z powodu braku dalszych funduszy.

Tabela 2. Korzyści rozwoju ekonomii społecznej na sprekaryzowanym rynku pracy

Kontekst społeczny	
Wzrost kapitału społecznego i ludzkiego	osłabienie tendencji migracyjnych upodmiotowienie pracownika podnoszenie kompetencji kooperacyjnych zwiększenie wrażliwości na dobro wspólne zmniejszenie nierówności społecznych wykorzystanie kompetencji i kwalifikacji pracownika
Kontekst ekonomiczny	
Korzyści dla budżetu	zmniejszenie transferów socjalnych rozwój przedsiębiorczości
Kontekst psychologiczny	
Rozwój wspólnotowości	możliwość realizacji potrzeb i aspiracji w ramach ustalonego porządku społecznego zwiększenie dobrostanu społecznego i psychologicznego

Źródło: opracowanie własne.

## Podsumowanie

Zarysowany powyżej problem wskazuje na postępującą alienację uczestników systemu gospodarczego ze względu na silne zmiany społeczno-kulturowo-polityczne wynikające z postępującej dominacji neoliberalnego podejścia do rynku pracy. Wywołuje to liczne niekorzyści związane z intensyfikowaniem procesu prekaryzacji, prowadząc do różnorodnych przejawów depersonalizacji pracy i jej odhumanizowania. Rozwiązanie tego problemu wydaje się niezmiernie trudne w obecnych warunkach i wymaga znaczących zmian na szczeblu organizacji życia społecznego. Ekonomia społeczna może stać częścią tego procesu i uczestniczyć w zmianie wadliwego systemu stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych, choć nie ma wątpliwości, że stanowi niewielką część tych zmian i z całą pewnością nie może być traktowana jako remedium na skomplikowaną sytuację współczesnego rynku pracy.

## Literatura

- Knapieńska M., *Prekariat jako zjawisko występujące na współczesnym rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2014, vol. 2, nr 7(268).
- Krzyminiewska G., *Praca w świetle koncepcji kultury ekonomicznej*, „Humanizacja Pracy” 2015, nr 1, s. 45–58.



- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, <http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/art,5533,6862,rzad-przyjal-krajowy-program-rozwoju-ekonomii-spolecznej.html>.
- Senett R., *Korozja charakteru. Osobiste konsekwencje pracy w nowym kapitalizmie*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2006.
- Sowa J., *Prekariat – proletariat epoki globalizacji robotnicy*, w: *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, Łódź 2010, <http://ha.art.pl/prezentacje/39-edufactory/1655-jan-sowa--co-to-jest-prekariat.html>.
- Standing G., *A Precariat Charter: from denizens to citizens*, Bloomsbury Academic, London–New York 2014.
- Standing G., *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Standing G., *The Precariat: The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London 2011.
- Urbański J., *Prekariat i nowa walka klas*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2014.

## THE PRECARIAT: NEW STAKEHOLDER SOCIAL ECONOMY

### Abstract

The articles indicates that the development of social economy may become counterweight to current labor market in which the phenomenon of precarization occurs. The first part characterizes the concept of precariat, its distinguishing features and drawbacks from precarization of individual community and society. The second part discusses the social economy as activity area the development of which is a chance to alleviate the results of neoliberal instruments. applied in labor market.

*Translated by Katarzyna Wojciechowska*

**Keywords:** social economy, precariat

**JEL codes:** J08, P16, Z13

